

NCEA Te Kaupae 2 Ngā Putanga Ako o Te Ao Haka mō ngā Aromatawai

He rauemi tautoko i te Pou Tarāwaho mō te Te Ao Haka

He aha ngā Putanga Ako ā-Wāhanga Ako, me pēhea hoki taku whakamahi?

Ko tā ngā Putanga Ako ā-Wāhanga Ako he tautohu i ngā mōhiotanga me ngā pūkenga me mātua whai e ngā ākonga e rite ai rātou mō te aromatawai. Nā ngā Paerewa Paetae i ārahi ngā Putanga Ako ā-Wāhanga Ako. Me whakamahi ki te taha o ngā rauemi NCEA katoa.

Kāore ngā Putanga Ako ā-Wāhanga Ako e whakakapi i tētahi o ngā tuhinga o mua. E whai wāhi atu ana ki tēnei ngā Tautuhinga Aromatawai ā-Waho me ngā Tikanga Aromatawai. Me whakamahi i te katoa o ngā rauemi NCEA e mārāma katoa ai te tangata ki tēnā, ki tēnā o ngā here o ngā Paerewa Paetae, e whakamahere ai hoki i tētahi hōtaka tōtōpū o te whakaako, o te ako, o te aromatawai hoki. Kaua ngā Putanga Ako ā-Wāhanga Ako e whakamahia mō ngā whakataunga a te kaiaromatawai. Ko te Paerewa Paetae me ngā Taunakitanga Aromatawai mō ngā Ngohe Aromatawai ā-Roto ka whakamahia mō aua whakataunga.

Ka whakamārama ngā Putanga Ako ā-Wāhanga Ako, i te taha o ētahi atu tuhinga tāpua, ki ngā kaiako ngā mea me whai wāhi ki ā rātou hōtaka o te ako me te whakaako, me ngā pūkenga o ngā ākonga me hihira e rātou, i te aromatawai e whakatata atu ana. Ehara i te mea me ōrite te wā whakaako ki ngā Putanga Ako ā-Wāhanga Ako katoa.

Me tūhono ngā mahi akoako katoa ki ngā ao o ngā ākonga i Aotearoa me Te Moana-nui-a-Kiwa. I te nuinga o te wā, ka kōwhiri ngā kaiako, ngā ākonga rānei i ngā horopaki. Nā reira, kāore ngā horopaki e tautohua i ngā Putanga Ako ā-Wāhanga Ako i ngā wā katoa. Ka tukua pea he tauira hei whakaahua i ngā kaupapa me ngā horopaki, engari ehara i te mea me mātua whai.

E āhei ana ngā ākonga ki te whai wāhi atu ki ngā mahi whakaako e tautoko ana i a rātou ki te eke ki ngā taumata tiketike o te eke paetae. Kei te hāngai te nuinga o ngā putanga ako ki te taumata o Paetae. Heoi, kua whai wāhi hoki ngā putanga ako o ngā taumata eke paetae o runga ake.

Ko te kawatau, ka noho ngā mōhiotanga me ngā pūkenga i ngā Putanga Ako ā-Wāhanga Ako hei tūāpapa i ia Paerewa Paetae. Ka whakawhirinaki atu ngā ākonga ki aua akoranga i te wā o te aromatawai. E tika ana kia mōhio ko te aromatawai he tukanga tīpako noa, nā reira kāore e aromatawaihia ngā mea katoa ka whakaakona.

Te Paerewa Paetae 2.1 (91976): Te auaha wehenga tūmomo ki Te Ao Haka (Ngā whiwhinga: E 6)

Ngā mea kei te aromatawaitia	Ngā Putanga Ako Whāiti
Te auaha i ētahi wehenga hou o tētahi tūmomo o Te Ao Haka	Ka mōhio te ākonga ki: - te auaha i tētahi wehenga o tētahi tūmomo o Te Ao Haka e hāngai ana ki tētahi kaupapa kua kuhuna atu nei te whānuitanga o ngā huānga. - Ko tētahi kaupapa, ko tētahi e whai wāhi atu nei tētahi kaupapa, tētahi take, tētahi kōrero, tētahi karere, tētahi tūāhuatanga rānei e whakaata ana i ngā āhuatanga tāpua ā-whaiaro, ā-whānau, ā-hapū, ā-iwi, ā-hapori whānui rānei. - Ko tētahi wāhanga o tētahi tūmomo o Te Ao Haka, ko tētahi wāhanga poto o tētahi kōrero, o tētahi puoro, o tētahi nekehanga rānei. Me kuhu ki tērā tētahi kōrero katoa, ā, he wāhanga pea tērā nō tētahi tūmomo nui ake o Te Ao Haka.
Ngā huānga i te titonga	Ka mōhio te ākonga ki: - te whakaahua i te whānuitanga o ngā huānga ka whakamahia i te wehenga o te tūmomo. Ka whai wāhi atu pea ki tērā, ko: - te tautohu i te noho me te kitea o ngā huānga hei wāhanga ki tētahi titonga, ki tētahi whakaaturanga rānei, engari, ehara i te mea e motuhake anake ana ki Te Ao Haka. Ko ngā tauira o ngā huānga, ko: te tere, te matawataki, ngā taineke, te rangi, te rerekī, te reretau, te hanga, te wāhi, te hiringa, te whakatau, te reo, te whakaahua, te huahuatau, te tirohanga, te horopaki, te oro, me te anga o te titonga. - te whakamahi i te whānuitanga o ngā huānga i te auahatanga o tā rātou wehenga hou o tētahi tūmomo o te haka, me te whakaahua i te whakamahia o ērā. I ngā taumata o runga ake o te paetae, ka mōhio te ākonga ki: - te auaha i tētahi wehenga kōtuinga o tētahi tūmomo o Te Ao Haka. Ka whai wāhi atu ki tēnei, ko: - te whakatōpū i te whānuitanga o ngā huānga e ngātahi ai te haere i te wehenga hei whakaata i te kaupapa. Ka whai wāhi atu pea ki tēnei, ko: - te kōwhiri me te kōtui atu i ngā huānga ki te wehenga e tūhonoa ana, te mahi ngātahi hei whakapuaki i te kaupapa, te pāhekoheko ki ērā atu huānga hei whakapakari i te pāpānga o te wehenga, te whai wāhi rānei ki tētahi karere e mahea ana, e kotahi ana. - te whakamārama i te pūtake o ia huānga. Ka whai wāhi atu pea ki tērā, ko: - te whakamārama i te mahi o tēnā, o tēnā huānga, me te whai wāhi o ērā ki te kaupapa whānui.

Te tūhonohono me te parahau i ngā kōwhiringa

I ngā taumata o runga ake o te paetae, ka mōhio te ākonga ki:

- auaha i tētahi wehenga kōtuinga o tētahi tūmomo o Te Ao Haka. Ka whai wāhi ki tēnei, ko:
 - te parahau i te take i puta ai tētahi hua e hiahia ana i te whakatōpūtanga o ngā huānga whānui i te wehenga, me te hāngai o tērā ki te kaupapa. Ka whai wāhi pea ki tērā, ko:
 - te matapaki i te take i whakatauria ai ētahi whakataunga auaha, me te tuku i te take, i ngā taunakitanga rānei hei tautoko i tā rātou whakatau
 - te kōrero i te whānuitanga o ngā huānga i kōwhiria ai, me te huritao i te mahi ngātahi o ēnei huānga e puta mai ai tētahi hua. Ko ngā tauira, ko ngā pāpānga kare ā-roto, ahurea, pāpori hoki i tutuki mā roto mai i te whakatōpūtanga o ngā huānga.
 - te tīaroaro i te hua ki te kaupapa i kōwhiria ai, e whakaaturia ai te whakaata o tā rātou kōwhiringa i te kaupapa.

Te Paerewa Paetae 2.2 (91981): Te whakaatu i tētahi tūmomo o Te Ao Haka hei kawē i tētahi kaupapa (Ngā whiwhinga: E 6)

Ngā mea kei te aromatawaitia	Ngā Putanga Ako Whāiti
Ngā āhuatanga tāpua o Te Ao Haka	Ka mōhio te ākongā ki: - te tautohu me te whakahāngai i ngā āhuatanga o tētahi tūmomo o Te Ao Haka (h.t. te mōteatea, te waiata-ā-ringa, te haka, te poi) hei tautoko i te tukuna o tētahi kaupapa ā-rohe. - Ko ngā āhuatanga tāpua, ko te wiri, te rere (o te poi), te takahi, te tū, te reo/hāngū, te pūkana, te whakakai, te tūwaewae, te mahinga rākau, te tū ā-kapa rānei.
Ngā rerekētanga o ngā āhuatanga tāpua	I ngā taumata o runga ake o te paetae, ka mōhio te ākongā ki: - te kōtui i ngā rerekētanga ā-hapū, ā-iwi, ā-rohe rānei o ngā āhuatanga tāpua ki te tūmomo o Te Ao Haka. Hei whakaata i te motuhēhētanga o te iwi i tētahi tūmomo o Te Ao Haka, ka wehewehe pea ngā kaihaka i ngā āhuatanga tāpua, pēnei i: - te wiri — ka rerekē pea te kāhua, te nōhanga, te tatanga o ngā matimati, me ngā whainga o te wiri o te ringa hei whakaatu i ngā whakapuakanga rerekē a te iwi i te mauri me ngā huānga māori - te takahi — ka whakahāngaitia te kaha o te takahi, te teitei o te hīkinga o te waewae i te papa, me te takahuri o te waewae hei whaihanga i ngā āhuatanga o te taiao ā-rohe, pēnei i ngā nekehanga o te moana, e motuhake ana ki te rohe. - te karawhiu i ngā āhuatanga tāpua o Te Ao Haka, mā te whakamahi i ngā rerekētanga ā-hapū, ā-iwi- ā-rohe rānei. Ka whai wāhi pea ki tērā, ko: - te karawhiu i te takahi e mōhiotia ana i tētahi iwi, me te karawhiu kia hāngai pū e whakaatatia ai te kāhua motuhake me ngā tikanga o tērā iwi.
Te tīaroaro i ngā kōwhiringa whakaaturanga me te tūhono ki te whāinga o te kaupapa	Ka mōhio te ākongā ki: - te tīareare me te kawea o ngā whāinga o te kaupapa e ngā kōwhiringa whakaaturanga - te whakaatu i te māramatanga ki tētahi kaupapa ā-rohe mā ngā nekehanga e tika ana, ngā reo, me ngā kupu puta noa i te whakaaturanga. I ngā taumata o runga ake o te paetae, ka mōhio te ākongā ki: - te whakaatu i te hononga whaiaro, takitini rānei, ki te kaupapa mā te whakaaturanga. Ka whai wāhi pea ki tēnei, ko:

	○ te whakawhiti i te iho o te kaupapa ā-rohe mā te āta whakamahi i ngā āhuatanga tāpua. Hei tauira, mā te āta whakamahia o te tū, ka taea te iho o te kaupapa te whakawhiti mā te whakaata i te tuakiritanga whāiti o te iwi. Ko ngā tū whāiti a te iwi ka āhukahukatia, ka whakaaweawetia e te whakapapa, e te taiao, me ngā tikanga, ka taea hoki te whakapuaki, ā-ataata nei, te iwi, te rohe rānei e whakaatatia ana. ● te whakaatu i te whakatinanatanga o tētahi kaupapa ā-rohe mā te whakaaturanga. Ka whai wāhi pea ki tērā, ko te whakaatu i te hōhonu o te māramatanga, o te hononga, me te motuhēhētanga. Ka kitea pea tērā i: ○ te ngoto o ngā whakapuakanga ā-kanohi e whakaata ana i te taumaha o ngā kare ā-roto mō te kaupapa ○ te kāhua me ngā nekehanga e hāngai ana ki ngā tikanga a tētahi iwi ○ te tū, ngā tuone, te hiringa, me te tuku a te kaihaka.

Te Paerewa Paetae 2.3 (91982): Te whakataurite i tētahi whakaaturanga o Te Ao Haka me tētahi atu whakaaturanga (Ngā whiwhinga: E 4)

Ngā mea kei te aromatawaitia	Ngā Putanga Ako Whāiti
Te whakapuakina o ngā huānga	Ka mōhio te ākonga ki: - te tautohu i te whānuitanga o ngā huānga me te whakaahua i te whakapuakanga o ērā i ia whakaaturanga. Ka whai wāhi pea ki tērā, ko: - te tautohu i ngā huānga pēnei i te tere, i te manawataki, me te hiranga i ia whakaaturanga, me te whakaahua i te whakamahia o ērā hei whakapuaki i ia whakaaturanga. Hei tauira, ka whakamahia pea e te poi tētahi tere e newanewa ana, e hāngai ana rānei, ā, ka whakamahia pea e te hipihope ngā tere e hāngai ana, e arahina ana e te taki. - te tautohu me te āhukahuka i ngā huānga whakaaturanga me te whakamahia puta noa i Te Ao Haka me ētahi atu kātū pēnei i te hula, i te kanikani hou, i te whakaari me te hipihope.
Te whakataurite i ngā huānga puta noa i ngā kātū	Ka mōhio te ākonga ki: - te tautohu i ngā ōritenga me ngā rerekētanga o te whakamahia o ngā huānga. - Hei tauira, ka whakamahia tahitia e te poi me te hipihope te tere hei whakatau i te wairua. Ka pōturi ngā poi e mauri tau ai te wairua, ā, ka tere te hipihope e piki ai te hiringa me te ngoto. I ngā taumata o runga ake o te paetae, ka mōhio te ākonga ki: - te whakamārama i ngā ōritenga me ngā rerekētanga o te whakapuakina o ngā huānga. - Ka whai wāhi pea ki tēnei ko te whakamārama i te take me te whakamahia whāitihia o ngā huānga i ngā whakaaturanga e rua, me te whakaaro ki ngā āhuatanga pēnei i te kāhua, i te karere e hiahiatia ana, i te pāpānga ki te minenga, me te horopaki ahurea.
Ngā pāpātanga o ngā hūanga i ngā whakaaturanga	I ngā taumata o runga ake o te paetae, ka mōhio te ākonga ki: - te arotake i te pāpānga o ngā huānga i ia whakaaturanga. Ka whai wāhi pea ki tērā, ko: - te whakatau i runga i te mōhio e pā ana ki te pai o te whai wāhi o ngā huānga ki te pāpānga whānui o ia whakaaturanga. h.t. ka whakamahia te tere e kaha ake ai te hiringa o te whakaaturanga o Te Ao Haka e hua mai ai te wairua hīkaka. Ko te aha te huānga? I pēhea te whakamahia? Ko te aha tōna pūtake? He aha te hua i puta mai? - te matapaki i te pānga o ngā huānga - whakaarohia ngā āhuatanga pēnei i te wairua, i te nekehanga, i te kōrero paki, me te whāinga ahurea

	○ te tūhono i te whakamahia o ngā huānga ki te pūtake me te pāpānga kare ā-roto, ataata hoki, o te whakaaturanga.

Te Paerewa Paetae 2.4 (91983): Te urupare ki tētahi whakaaturanga o Te Ao Haka (Ngā whiwhinga: E 4)

Ngā mea kei te aromatawaitia	Ngā Putanga Ako Whāiti
Te āhukahuka me te whakaahua i ngā kōrero i ngā whakaaturanga o Te Ao Haka	Ka mōhio te ākonga ki: - te tautohu me te mārama ki te noho mai o ngā kōrero e hiahiatia ana i ngā whakaaturanga o Te Ao Haka. Ka whai wāhi pea ki ngā kōrero ko ngā hononga ki te iwi, ki te whakapapa, ki te hapū, ki ngā take pāpori, tōrangapū, ahurea hoki. - te whakaahua i ngā kōrero o te whakaaturanga i kōwhiria ai. - Hei tauira, ka kōrerohia e te whakaaturanga o Te Ao Haka te kōrero o te rangatohe o te Kōhanga Reo, e whakaatu nei i te mahi ngātahi a ngā whānau hei rauhi, hei whakawhanake hoki i te reo Māori mō ngā whakatipuranga o āpōpō. Ka miramiratia e te whakaaturanga te whakahihī, ngā wero, me ngā pāpānga mauroa o tērā kaupapa ki te tuakiri Māori me te mātauranga.
Te tātari i ngā āhuatanga tāpua me ngā huānga	I ngā taumata o runga ake o te paetae, ka mōhio ngā ākonga ki: - te tautohu me te whakaahua i ngā āhuatanga tāpua me ngā huānga i tētahi whakaaturanga. - Ko ngā āhuatanga tāpua, ko te wiri, te rere (o te poi), te takahi, te tū, te reo/hāngū, te pūkana, te whakakai, te tūwaewae, te mahinga rākau, te tū ā-kapa. - Ko ngā huānga, ko te tere, te matawataki, ngā taineke, te rangi, te rerekī, te reretau, te hanga, te wāhi, te hiringa, te whakatau, te reo, te whakaahua, te huahuatau, te tirohanga, te horopaki, te oro, me te anga o te titonga. - te matapaki i ngā āhuatanga tāpua me ngā huānga o Te Ao Haka i tētahi whakaaturanga, me te whakamahia o ērā hei whakawhiti i tētahi paki. Ka whai wāhi pea ki tērā, ko: - te whakaata i tā ngā āhuatanga tāpua me tā ngā huānga whai wāhi atu ki te whakaaturanga, me te whakarākei, te whai pāpānga rānei, o te whakaaturanga ki te paki/kōrero.
Ngā urupare me ngā huritao whaiaro	Ka mōhio te ākonga ki: - te hopu i tētahi uruparenga whaiaro ki te whakaaturanga hei mema nō te minenga. Ka whai wāhi pea ki tērā, ko: - te uruparenga o ngā kare ā-roto, ngā hononga ahurea, ngā mahara i pihi ake, ngā huritanga rānei o te pānga o te kaupapa, o te paki rānei, ki ōu anō wheako, ki tō tuakiritanga hoki. I ngā taumata o runga ake o te paetae, ka mōhio te ākonga ki: - te tūhonohono i waenganui i te urupare hei mema nō te minenga me ngā tirohanga, ngā wheako whaiaro rānei. Ka

whai wāhi pea ki tērā, ko:

- te urupare ki ō rātou kare ā-roto, ō rātou whakaaro, ki ngā mea rānei ka kitea, ka rangona rānei, e rātou i te whakaaturanga me ngā wā i tino tāpua ai ngā kare ā-roto, te ahurea, ngā atatata rānei
- te whakamārama i te pānga o te whakaaturanga ki tō rātou tuakiritanga, ki ō rātou wheako, tae noa atu ki ngā hononga ki ō rātou whānau, iwi, hāpori rānei
- te tūhono i tāu i kite ai, i tāu hoki i rongo ai, ki a rātou anō me ō rātou mōhiotanga, tae noa atu ki tō rātou māramatanga ki te kaupapa, ki ngā tikanga, ki ngā mātauranga Māori rānei
- te kōrero i te whakamahia o ngā āhuatanga tāpua me ngā huānga o Te Ao Haka hei tautoko i te whakamāoritanga me te urupare whaiaro.